

اخبار مصور لندن^۱:

نخستین مجله خبری مصور جهان؛ و گذری بر اخبار و وقایع مربوط به ایران

آزاده حیدری

اولین مجله مصور جهان، با عنوان «اخبار مصور لندن» اولین بار در روز شنبه، ۱۴ می ۱۸۴۲م. مطابق با ۲۴ اردیبهشت ۱۲۲۱ش. به منظور انتشار اخبار و رویدادهای داخلی بریتانیا و جهان منتشر شد. در صدمین سالگرد انتشار این مجله، در سال ۱۹۴۲م، تاریخ پژوه و محقق، «آرتور بریانت»^۲ با کمال رضایت مندی ادعا کرد این مجله، تنها مجله‌ای است که مهمترین و جامع‌ترین اسناد تاریخی مربوط به دوران سلطنت ملکه ویکتوریا را در ۱۱۸ شماره منتشر کرده است. این مجله که در دوران انقلاب صنعتی بنیان نهاده شد، نه تنها توانست در طول قرن ۱۹، جایگاه و بقای خود را به عنوان اولین مجله مصور جهان حفظ کند، بلکه توانست در مقابل سایر حریفان خود، پیشرفتهای قابل ملاحظه‌ای را از خود نشان دهد. مجله «اخبار مصور لندن» در ابتدا به صورت هفتگی منتشر می‌شد. سپس فاصله انتشار آن به ماهنامه، دو ماهنامه، و نهایتاً ۲ بار در سال تغییر یافت.^۳

موسس و بنیانگذار مجله «اخبار مصور لندن»، «هربرت اینگرام»^۴، یک کتاب فروش، خبرگزار، صاحب چاپخانه و سیاستمدار از شهر بوستون می‌باشد. «هربرت اینگرام»، در ۲۷ می سال ۱۸۱۱م. در خانواده‌ای فقیر در حوالی بوستون، به دنیا آمد. او پس از گذارندن دوره ابتدایی خود در مدرسه‌ای محلی، در سن چهارده سالگی به شاگردی «جوزف کلارک»^۵، مالک چاپخانه‌ای در بوستون درآمد. اینگرام جوان دوره کار آموزی خود را در سال ۱۸۳۲م. به پایان رساند و سپس در سن ۲۱ سالگی به لندن سفر کرد- به محلی که سابقاً

به مدت ۲ سال در حرفه چاپ تجربه کسب کرده بود- تا هم با مضمون روزنامه‌های مهم روز لندن و هم با افراد سرشناس در این حوزه آشنا شود. او در آن روزها، آرزو می‌کرد روزی بتواند مجله ای منتشر کند که هم اخبارش جالب توجه باشد و هم تصاویرش. اما او می‌دانست که این اقدام مستلزم داشتن سرمایه‌ای هنگفت است. در همان زمان بود که اینگرام با مرد جوانی به نام «هنری ویزتلی»^۶ آشنا شد. هنری و برادر بزرگترش در حرفه حکاکی و چاپ روی چوب اشتغال داشتند. هنری با افراد سرشناس دیگری که در امر حکاکی [برای چاپ در کتاب] ماهر بودند آشنا بود و به همین ترتیب «هربرت اینگرام» را نیز به این افراد معرفی کرد. افراد سرشناسی همچون «کروکویل»^۷، «کنی میدوس»^۸، و... از این قبیلند که در نهایت همگی آنها در اخبار مصور لندن شروع به کار کردند.

نهایتاً در همان سال ۱۸۳۲م. در شهر ناتینگهام، با همکاری، «ناتانیل کوک»^۹، شوهر خواهرش، دفتر مجله «اخبار مصور لندن» را افتتاح کرد. هدف اصلی آنها انتشار مجله مصوری بود که کیفیت متن و تصویر خوبی داشته باشد و خوانندگان را به خود جلب کند.

نهایتاً «اخبار مصور لندن» توسط «هربرت اینگرام» با همکاری دوست دوران کودکی اش «مارک لمون»^{۱۰}، ویراستار «نشریه پانچ»^{۱۱} - ویراستار ارشد نشریه اخبار مصور لندن - اولین بار در می ۱۸۴۲م. منتشر شد. اینگرام نخستین فردی بود که قدرت تصویر در روزنامه نگاری و مطبوعات را کشف کرد و بعد از بنیانگذاری و انتشار مجله «اخبار مصور لندن»، به پدر روزنامه نگاری مصور^{۱۲} معروف شد.

قیمت ابتدایی این نشریه هفتگی ۶ پنس بود که با ۱۶ صفحه و ۳۲ [به روایتی دیگر ۳۰] حکاکی روی چوب در اندازه‌های متنوع و ۴۲ ستون خبری منتشر شد. اولین شماره آن حاوی تصاویری از جنگ افغانستان و انفجار کشتی بخار در کانادا می‌باشد.

با ایده اینگرام و پیشنهاد «ویزتلی»، میلیونها نسخه اطلاعیه مربوط به انتشار اولین شماره «اخبار مصور لندن» در ماه مارچ ۱۸۴۲م. بین مردم منتشر شد (یعنی حدود ۲ ماه پیش از انتشار اولین شماره) که همین اقدام، بسیار مورد استقبال قرار گرفت و زمینه چاپ و فروش اولین شماره را فراهم کرد.

در آن زمان، یعنی در سال ۱۸۴۲م، تنها کشور بریتانیا می‌توانست از اقدام به چنین کار جسورانه‌ای، که همان انتشار نخستین مجله مصور در جهان است، اطمینان داشته باشد. عوامل متعددی همچون جمعیت زیاد، سرمایه هنگفت و سیستم‌های ارتباطی قابل اعتماد و رشد یافته، سه رکن اساسی این کشور جهت اقدام به انتشار اولین مجله مصور جهان بوده است.

در ابتدا «جان بیل»^{۱۳} به مقام سردبیری رسید و تعداد زیادی از هنرمندان، قلم کاران و حکاکان سرشناس و معروف آن زمان استخدام شدند. «جان گیلبرت»^{۱۴}، «بیرکت فاستر»^{۱۵} نقاشی منظره و «جورج ویر»^{۱۶} تصویرگری اخبار پلیسی را بر عهده داشتند و همچنین «ای. لندلز»^{۱۷} و «ساموئل رید»^{۱۸} بعداً به گروه هنرمندان

محلوق شدند. افراد سرشناس دیگری نیز که تجربه‌ای در تصویر نگاری مجله‌ها داشتند، به مرور به گروه می‌پیوستند. تعدادی از این افراد عبارتند از: «جورج کرویک شانک»^{۱۹}، «چارلز کین»^{۲۰}، «جان لیچ»^{۲۱} و «فیزهابلت کی. براون»^{۲۲}.

«اخبار مصور لندن»، با انتشار اخبار متنوع در حوزه‌های مورد علاقه مردم، همچون سیاست، اقتصاد، تئاتر، موسیقی، هنر، ورزش، و... روز به روز به موفقیت‌های بزرگی دست می‌یافت. اولین ویرایش آن در ۲۶۰۰۰ نسخه منتشر شد و بعد از گذشت چند ماه، تیراژ مجله به بیش از ۶۵۰۰۰ نسخه در هفته افزایش یافت. پیشرفت و توسعه روش‌های چاپ، گسترش سیستم‌های ارتباطی، همراه با پیشرفت تلگراف، خط راه‌آهن و... همگی باعث رشد قابل توجه در عرصه مطبوعات و انتشارات شده بود به طوری که در سال ۱۸۵۵م. «اخبار مصور لندن»، علیرغم انتشار ۱۶۸ صفحه افزون بر تعداد صفحات موجود، تیراژ خود را تا ۲۰۰/۰۰۰ نسخه افزایش داد.

«هنر تصویرگری و نقاشی» در قرن نوزدهم بسیار مورد توجه و علاقه مردم قرار داشت و در همان دوران بود که نقاشی‌های رنگی در سایز بزرگ در «اخبار مصور لندن» و همزمان در یکی از رقبای آن، «نشریه ی گرافیک»^{۲۳} چاپ می‌شد.

«هربرت اینگرام»، موسس «اخبار مصور لندن» به ضرورت به کارگیری آخرین فناوری چاپ آگاه بود و بر آن اصرار می‌ورزید. او بر روند کاری کارخانه کاغذ سازی خود به منظور حفظ کیفیت کاغذهای مجله نظارت می‌کرد. با این حال چالش مسئولین و کارکنان مجله در تمام طول خدمت این بود که چگونه کیفیت خوب و مناسب چاپ و تصویر و کاغذ را همگام با تیراژ بالا حفظ کنند. «هربرت اینگرام» در سال ۱۸۴۳م. دستگاه چاپی را که می‌توانست ۲۰۰۰ صفحه بزرگ یکرو را در یک ساعت چاپ کند، در دفتر مجله به کار گرفت. او برای حفظ کیفیت کار، تواما^{۲۴} از دستگاه‌های چاپ جدید و قدیمی استفاده می‌کرد.

در فوریه سال ۱۸۴۸م، «هربرت اینگرام» به دنبال کسب موفقیت‌های روز افزون در انتشار نشریه

«اخبار مصور لندن»، اقدام به تأسیس روزنامه یومیه با نام «تلگراف لندن»^{۲۴} نمود. آقای «توماس هودگ اسکین»^{۲۵}، ویراستار و دکتر «چارلز ماکای»^{۲۶}، نویسنده این روزنامه بودند. ایده جدید اینگرام این بود که به منظور اطلاع رسانی دقیق تر، روزنامه وسط روز منتشر شود. شیوه‌ای که تا آن زمان اجرا نشده بود. روزنامه کار خود را خوب آغاز کرده بود اما متأسفانه به علت درج مطالب بسیاری راجع به «دیوان سالاری و سیستم سلسله مراتب اداری کشور (لندن)» تیراژ و فروش پایین آمد و در نهایت با شکست رو به رو شد. او همچنین در سالهای متمادی توانست بر رقبای زیادی پیروز شود و مدیریت روزنامه های آنها را نیز به دست بگیرد.^{۲۷}

او به عنوان یک سیاستمدار آزادیخواه، به فعالیتهای سیاسی نیز می پرداخت. در سال ۱۸۵۶م. در انتخابات پذیرفته و به عنوان نماینده مجلس بریتانیا انتخاب شد^{۲۸} و در جهت توسعه راه آهن و انتقال آب شیرین از طریق لوله کشی به شهرش (بوستون) بسیار کوشید.

اما به طور غم‌انگیزی، در ۸ سپتامبر ۱۸۶۰م.، مؤسس و بنیانگذار نشریه «اخبار مصور لندن»، «هربرت اینگرام» و پسر ارشدش در سفری کاری به امریکا (در اثر طوفان زدگی و غرق شدن در دریاچه میشیگان) کشته شدند و کنترل و مدیریت نشریه تا سال ۱۸۷۲م. یعنی تا زمانی که پسران او به سن بلوغ برسند و مدیریت نشریه را بر عهده بگیرند، به همسرش سپرده شد. «ویلیام»^{۲۹} پسر بزرگ «هربرت اینگرام»، تا سال ۱۹۰۰م. مسولیت مجله را به عهده گرفت و سپس برادر جوانش «چارلز»^{۳۰}.

در همین سال، یعنی سال ۱۸۶۰م.، «اخبار مصور لندن» اولین طراحی مستقیم خود بر روی چوب را انجام داد و آن را چاپ کرد. اما این روش طراحی، به ندرت تا دهه ۱۸۸۰م. مورد استفاده قرار می گرفت. تا اینکه تصویر نگاری روی کاغذ پیشرفت کرد و «اخبار مصور لندن» توانست در سال ۱۸۸۷م.، اولین تصویر روی کاغذ خود را منتشر کند.

تاریخچه حکاکی و چاپ چوبی

برای بیش از نیمی از قرن، طراحی و چاپ با صفحات چوبی (حکاکی)، مکتبی درجه یک از طراحی بر چوب و گراور چوبی محسوب می شد، یعنی خود به تنهایی یک مکتب هنری بود. با آغاز این هنر در اروپا و رونق چاپ در زمانه خود، هزاران اروپایی از آن استقبال بی سابقه‌ای نمودند. این هنر شاید فقط به عنوان نمونه‌ای از طرز تفکر انگلیسی راه خویش را در آغاز کار با معرفی خود در قالب یک هنر طنز و آن هم طنز تند و نیشدار برای رقابت سیاسی باز کرد. در اواخر سالهای ۱۸۰۰ م. این هنر به عنوان یک هنر مستقل مورد نظر کارشناسان قرار گرفت و موفقیت بی نظیری را از آن خود کرد.

هنگامیکه اولین طرحهای این هنر در مجلات سال ۱۸۴۱ م. منتشر شد با استقبال بی نظیر صاحب نظران، سیاستمداران و حاکمان و مردم قرار گرفت.

سالهای ۱۸۴۱ تا ۱۸۴۴م. (۱۲۱۹ تا ۱۲۲۳ ش.) این تصاویر هر چند که آنقدر شناخته شده نبودند ولیکن

از اهمیت و اعتبار ویژه‌ای برخوردار بودند. در سالهای ۱۸۶۰م. برای هنر تصویرگری یک نوگرایی به شمار می‌آید که همزمان با آن تغییر آرام‌تری در هنر طراحی با قلم‌زنی محسوب شد که در مدتی کوتاه این مکتب هنری هم بسیار پیشرفت نمود. دهه‌های ۱۸۷۰م. و ۱۸۸۰م. زمان عظمت و شکوفایی هنر حکاکی به حساب می‌آید و از سال ۱۸۸۴م. به بعد آغازگر راهی جدید و به نوعی غرور آفرین برای این هنر محسوب می‌گردد. در سالهای ۱۸۹۰ تا ۱۹۰۱م. (نهایت این مسیر)، سرشار از تجربه و تکامل بود و از آنجا تصویرگری مطبوعاتی جدید و نوین بنیان گردید. (اپل باوم، ۱۳۸۳، ۴-۵)

بنابراین چاپهای چوبی احتمالاً چه در شرق و چه در غرب، اولین انواع چاپ بوده‌اند که پا به عرصه وجود گذاشتند. چوب ماده آشنایی بود و به راحتی توسط صنعت‌گران ماهر کنده کاری می‌شد. چاپ هر نوع کنده کاری را می‌توان با جوهری کردن چوب و قرار دادن کاغذ روی سطح جوهری و (یا بر عکس) و به کار گرفتن فشار، انجام داد. در قرن پانزدهم، برای تزئین ورق‌های بازی استفاده از بلوک‌های چوبی را آغاز کردند. اینها اولین چاپهایی بودند که در ابعاد وسیعی انجام می‌گرفتند.

حکاکی پیشه‌ای مستقل می‌باشد که از مهارت‌های متفاوت ریشه می‌گیرد. حکاکی روی چوب نیز، به عنوان هنری در صنعت چاپ در طول همان مدتی که چاپهای چوبی رشد می‌کرد، به موازات آن پیشرفت نمود.

چاپ چوبی، روشی است که در چاپ، با استفاده از یک قطعه‌ی مرکبی شده از جنس چوب نسبتاً نرم (معمولاً چوب درخت گلابی یا گیلان) که هنرمند، جز تصویر مورد نظر خود، بقیه محیط پیرامونی تصویر را برداشته است. این کار با دست و با استفاده از کارد و اسکنه، در همان جهت رگه‌های تخته‌ای که به صورت طولی از درخت بریده شده، انجام می‌گیرد. طرح مورد نظر ممکن است مستقیماً (معمولاً با استفاده از مداد) روی تخته ترسیم شود، یا با روپرداری از طرحی که بر روی کاغذ ترسیم گردیده، بر روی تخته منتقل شود.

اما «منبت کاری یا حکاکی»^{۳۱}، با ابزاری به نام مقار، یا قلم، با کنده کاری بر روی قطعه‌ای چوب سخت که به صورت عرضی از درخت بردیده شده (در جهت خلاف رگه‌های چوب) انجام می‌گیرد. به خود قطعه چوبی و به نقش چاپ شده از روی آن نیز گفته می‌شود. نهایتاً چاپی که با استفاده از قطعات چوبی انجام می‌شود را، چوبنگاشت^{۳۲}، یا چاپ چوبی یا چوب‌نگاری می‌نامیدند.

در طول قرن ۱۹، حکاکی روی چوب به طور فزاینده‌ای در نشریات ادواری استفاده می‌شد و عملاً وسیله‌ای مناسب برای تصویرگری بود زیرا برخلاف حکاکی روی مس و فلز، در حکاکی روی چوب، الزامی به چاپ جداگانه روی تک برگ نبود. در حکاکی روی چوب، حکاکی‌ها می‌توانند با متن یکپارچه شوند و در دو روی کاغذ حک شوند. این روش در نشریات بسیار مورد استفاده قرار می‌گرفت.

نشریاتی همچون «اخبار مصور لندن»، «پانچ»^{۳۳}، و «هارپر»^{۳۴} جزو اندک نشریاتی بودند که تمایل به استفاده از حکاکی روی چوب داشتند. این نشریات از حکاکی روی چوب برای چاپ تصاویر داستانی و نمایش آثار هنری استفاده می‌کردند. همچنین از این روش برای به تصویر کشیدن داستانهای مصور سیاسی

(خصوصاً در نشریه پنچ) استفاده می‌شد.

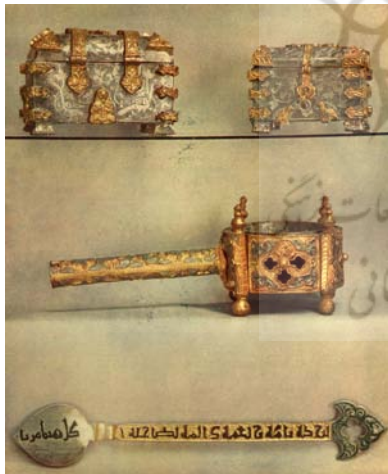
اما به دلیل افزایش استفاده از حکاکی‌ها در نشریات، ارزش هنری آن به مرور زمان کاسته شد، خصوصاً از زمانی که در تصویرگری داستانهای جنایی و ترسناک در برخی روزنامه‌ها و نشریات، از آن استفاده می‌شد. پس از آن، حکاکی روی چوب، دیگر روش عمده و اصلی در بیان حس هنری هنرمندان نبود، خصوصاً در نشریات ادواری.

پس از آن، حکاکان، حکاکی روی چوب را به عنوان حرفه و صنعت پیشه کردند و کمتر آن را به عنوان هنر می‌شناختند. به همین علت، حکاکان روی چوب که در نشریات به تصویرگری می‌پرداختند، زیر اثر هنری خود، اسم، اثر و امضایی به جای نمی‌گذاشتند.

به طور کلی حکاکی روی چوب تا سالهای ۱۸۸۰م. استفاده می‌شد و پس از آن چاپ سنگی مرسوم شد و سپس چاپ روی کاغذ.

نشریه «اخبار مصور لندن» از بهترین و مرغوبترین کاغذ موجود استفاده می‌کرد، حتی کاغذی بهتر از نشریات امروز! در آن سالها، انواع مختلف کاغذ مورد استفاده نشریات قرار می‌گرفت. از سال ۱۸۴۵ تا ۱۸۶۵م، کاغذ ۷۰ گرمی، از سال ۱۸۶۵ تا ۱۸۷۵م، کاغذ ۹۰ گرمی و از سال ۱۸۷۵ تا ۱۹۰۲م، کاغذ ۱۰۰ گرمی. «اخبار مصور لندن» در سالهای انتشارش در سالهای ۱۸۷۰م، به طور جدی با نشریه «گرافیک»^{۳۵} رقابت داشت اما نشریه «گرافیک» هرگز نتوانست بازار فروش «اخبار مصور لندن» را از آن خود کند.

***

تیراژ «اخبار مصورلندن» در سال ۱۸۶۳م. به بالاترین تعداد و به نطقه اوج خود رسید. زمانی که تصویر ازدواج ولیعهد ذکور، وارث تاج و تخت انگلیس، با تصویرگری «جان گیلبرت»^{۳۶} چاپ شد، تعداد نسخه‌های به فروش رفته به حدود ۳۱۰۰۰۰ نسخه رسید، به طوری که برای چاپ این تعداد نسخه حدود ۸۰ تن کاغذ مصرف شد. (رجوع شود به شماره ۴۲، سال ۱۸۶۳م.)

در همین دوران بود که چندین روزنامه مصور در سراسر اروپا و آمریکا چاپ می‌شدند^{۳۷} که البته همگی از رقبای «اخبار مصورلندن» محسوب می‌شدند.

«اخبار مصور لندن» علاوه بر پوشش اخبار جنگ‌های مختلف در دوره‌های تاریخی گوناگون، به خبرگزاری اخبار داخلی بریتانیا و اخبار متنوع جهان نیز اهتمام می‌ورزید.

به مرور زمان، تصویرگران به طراحی و چاپ تصاویر متنوع در حوزه‌های مختلف می‌پرداختند به طوری که

گنجینه‌های ایرانی: عتیقه‌های مربوط به فرمانروای سلجوقی، چاپ شده در «اخبار مصور لندن»، ۲۰ سپتامبر ۱۹۳۰م، ص ۴۸۲)

در اواخر دهه ۱۸۷۰م، تصاویر زیبایی از «کلیساهای انگلیسی» با تصویرگری «ساموئل رید» و ... (۱۸۸۶م، شماره ۸۸) منتشر شد.

در اوایل دهه ۱۸۸۰م، «اخبار مصور لندن» برای رقابت با سایر مجله‌ها و روزنامه‌های یومیه، شروع به چاپ داستانها و مجموعه‌های دنباله دار کرد و بدین ترتیب مخاطب را با خود تا شماره بعد همراه و همگام می‌ساخت.

داستانهای جالب توجه مردم، با موضوعات جنایی، اجتماعی و... با تصاویر مربوطه، بخشی از مجله را در هر شماره به خود اختصاص می‌داد. در دهه ۱۸۸۰م.

و ۱۸۹۰م، نویسندگانی همچون «ریدر هاگارد»^{۳۸}، «رابرت لوئیس استیونسن»^{۳۹}، «رودبارد کیپلینگ»^{۴۰} و عده ای دیگر نگارش داستانهای کوتاه و گاهی مصور در هر شماره، با تصویرگری «ریچارد کاتن وودویل»^{۴۱}، «هری فورنيس»^{۴۲} و... را بر عهده داشتند. در طول این سالها کیفیت کاغذ به

دفینه ایرانی (متعلق به دوران سلجوقی) چاپ شده در «اخبار مصور لندن»، ۲۰ سپتامبر ۱۹۳۰م، ص ۴۸۱

طور قابل ملاحظه‌ای بهبود یافته و انتشار تصاویر با قطع بزرگتر نیز رایج شده بود.

چاپ صفحاتی مربوط به زنان، که شامل اطلاعاتی از قبیل زیورآلات، پوشاک، شامل معرفی طرح های نو و ... در آن زمان سبکی جدید در جلب خوانندگان زن به طور اختصاصی بود.

در اواخر دهه ۱۸۸۰م و اوایل دهه ۱۹۹۰م، به سبب پیشرفتهای حاکم بر مطبوعات و تغییرات ایجاد شده در وضعیت اقتصادی حاکم در جهان، خصوصاً در بریتانیا، تغییرات عمده‌ای در قالب، ساختار و موضوعات مجله بوجود آمد. در آن دوران تبلیغات در مطبوعات رشد قابل توجهی کرد و به عنوان منبع درآمدی مناسب شناخته شد و بر تعداد تیراژ و فروش مجلات و روزنامه‌ها تأثیر زیادی گذاشت. «اخبار مصورلندن» نیز در این میان از سایر نشریات مستثنی نبود و تبلیغات زیادی را چاپ و منتشر می‌کرد. «اخبار مصورلندن»، در دهه ۱۸۷۰م، تنها ۲ صفحه پایانی را به تبلیغات اختصاص می‌داد اما از اواسط دهه ۱۸۸۰م، این تعداد به ۶ صفحه افزایش یافت و پس از آن، تعداد صفحات، قطع و اندازه آن بیشتر و بزرگتر می‌شد.

در طول اولین جنگ جهانی (در شماره‌های ۱۴۴-۱۵۳)، «اخبار مصورلندن» به سبب از دست دادن برخی از هنرمندان معروف و مشهور خود^{۴۳} و همچنین افزایش هزینه کارگر، حمل و نقل و... مجبور شد برای اولین بار قیمت فروش را افزایش دهد. در این دوران یک هنرمند متخصص در امور نظامی و جنگی، به نام «برایان دوگرینو»^{۴۴} توانست به خوبی اخبار و وقایع جنگ را در اختیار مردم قرار دهد و از طرفی «سیریل فالس»^{۴۵} تاریخ دان و محقق به تفسیر و تجزیه و تحلیل وقایع می‌پرداخت.

در دهه ۱۹۵۰م. «اخبار مصورلندن» به گزارش حوادث تاریخی و به یاد ماندنی بسیاری پرداخت.

فسیتوال بریتانیا^{۴۶}، (در سال ۱۹۵۱، در شماره ۲۱۸)، که ۹ ماه پس از مراسم درگذشت و به خاک سپاری پادشاه جورج ششم و سپس تاج گذاری ملکه جدید (سال ۱۹۵۳، شماره ۲۲۲) برگزار شد و ... از جمله موضوعات جالب و خواندنی آن دوره از تاریخ می باشد.

در اوایل دهه ۱۹۶۰م، مطبوعات در بریتانیا به بالاترین پتانسیل و قدرت خود رسید و توانست خوانندگان بسیاری را به خود جلب کند. در این دوران، رقابت در مطبوعات، دوره جدیدی را به خود دید و بازار آن قوت یافت. اما «اخبار مصور لندن» از همه سبقت می گرفت به طوریکه تا قبل از جنگ جهانی اول نیز، ۷ هفته نامه موفق منتشر می شدند اما در اواخر جنگ، تنها «اخبار مصور لندن» باقی مانده و مخاطبان خود را حفظ کرده بود.

در ۲۳ ژانویه ۱۹۶۵م، اولین تصویر تمام رنگی از «وینستون چرچیل»^{۴۷} که ۸ روز پیش از آن از دنیا رفته بود، در «اخبار مصور لندن» چاپ شد. در ۶ فوریه همان سال «اخبار مصور لندن»، ۴۰ صفحه را به مراسم درگذشت این مرد اختصاص داد.

در سال ۱۹۷۱ م. ویراستار وقت «اخبار مصور لندن»، «جمیز بیشاپ»^{۴۸} (ویراستار سابق مجله تایمز^{۴۹}) فاصله انتشار «اخبار مصور لندن» را از هفته نامه به ماهنامه تغییر داد. از آن پس «اخبار مصور لندن» بر روی تفسیر اخبار و چاپ تصاویر با کیفیت عالی تمرکز کرد.

روز به روز و هفته به هفته قطع صفحات ماهنامه «اخبار مصور لندن» کاهش می یافت. از ۱۴×۱۰ اینچ (معادل ۳۵/۵۶×۲۵/۴ س.م)؛ از ۱۴ می ۱۸۴۲م. تا ۱۹۷۰م.، به ۹×۱۲ اینچ (معادل ۴۸/۳۰×۲۲/۸۶ س.م)، از سال ۱۹۷۱م. به بعد تغییر یافت و شکل ظاهری مجله به طور کلی با هدف جلب توجه بیشتر خوانندگان تغییر کرد. این تغییر ظاهر خیلی سریع تأثیر خود را گذاشت به طوریکه تیراژ آن از ۵۱۴۵۹ نسخه از جولای تا دسامبر ۱۹۷۰م. به ۸۵۶۷۳ نسخه از جولای تا دسامبر ۱۹۷۲م. رسید. علیرغم افزایش قیمت مجله در طول دهه ۱۹۷۰م، «اخبار مصور لندن» همچنان در صدد پوشش منحصر به فرد اخبار داخلی بریتانیا و جهان بود.

فاصله انتشار «اخبار مصور لندن»، بعد از ژانویه ۱۹۸۹م، از ماهنامه به ۲ ماهنامه و همچنین از سال ۱۹۹۴م. به ۲ بار سال (در تابستان و کریسمس) تغییر یافت. بیشترین شماره های «اخبار مصور لندن» در آوریل ۱۹۳۲م، در جشن ۹۰ سالگی اش، در سال ۱۹۶۷م. به مناسبت ۱۲۵ سالگی اش و در سال ۱۹۹۲م، در ۱۵۰ سالگی اش چاپ و منتشر شده است.

«اخبار مصور لندن» در طول چندین سال انتشارش، نویسندگان، تصویرگران، حکاکان، ویراستاران و ناشران مختلفی را تجربه کرده است. «فرانک لسلی»^{۵۰} یکی از اولین گراوران و حکاکان «اخبار مصور لندن» بوده است و مفهوم و تصور کلی از یک مجله را در سال ۱۸۴۸م. به ایالات متحده برده است. ویراستاران مختلف نشریه از اولین سال انتشار، یعنی از سال ۱۸۴۲م. عبارت بوده اند از:

۱۸۴۲-۱۸۴۶: اف. دبلیو. ان بایلی^{۵۱}

۱۸۴۶-۱۸۵۲: جان تیمبز^{۵۲}

۱۸۵۲-۱۸۵۹: چارلز ماکای^{۵۳}

۱۸۵۹-۱۸۹۰: جان لش^{۵۴}

۱۸۹۱-۱۹۰۰: کلمنت شورتر^{۵۵}

۱۹۰۰-۱۹۶۳: بروس اینگرام^{۵۶}

۱۹۶۳-۱۹۶۵: هوق اینگرام^{۵۷}

۱۹۶۵-۱۹۷۰: تیم گرین^{۵۸}

۱۹۶۷-۱۹۷۰: جان کیش^{۵۹}

۱۹۷۰-۱۹۹۴: جمیز بیشاب^{۶۰}

۱۹۹۵-تاکنون: مارک پالم^{۶۱}

همچنین در طول سالهای متمادی ناشران مختلفی وظیفه چاپ و نشر این مجله مصور و ارزشمند را بر عهده داشته‌اند. بنا به اهمیت تاریخی مجله در زیر به اسامی آنها اشاره می‌شود:

۱۸۴۲: جوزف کلیتون^{۶۲}

۱۸۴۳-۱۸۵۷: ویلیام لیتل^{۶۳}

۱۸۵۸-۱۸۸۳: جورج سی لیکتون^{۶۴}

۱۸۸۴-۱۹۰۵: برادران اینگرام^{۶۵}

۱۹۰۵-۱۹۶۱: اخبار مصور لندن و اسکچ^{۶۶}

۱۹۶۱-۱۹۸۵: سازمان تامپسون^{۶۷}

۱۹۸۵ تا کنون^{۶۸}: انجمن اخبار مصور لندن^{۶۹}

***

تداوم چاپ، کیفیت کاغذ و تصاویر، توانایی، مهارت و تجربه گراوران و حکاکان، نویسندگان، مفسران و حتی داستان نویسان، علاقه، انگیزه و مدیریت خوب هربرت اینگرام، به عنوان موسس و بنیانگذار نخستین مجله مصور جهان که به اخبار جهان، از جمله کشور عزیزمان ایران نیز پرداخته است، می‌تواند جداً «اخبار مصور لندن» را متمایز از سایر نشریات و مجلات آن دوره از تاریخ، یعنی، نیمه اول قرن بیستم معرفی کند. شناخت نیاز اطلاعاتی روز مردم جهان، افزودن داستانهای دنباله‌دار، تفسیر اخبار و حوادث روز، و حتی تبلیغات و... از جمله ابزارهای «اخبار مصور لندن» جهت مبارزه در دنیای رقابت و رمز بقای آن بوده است به طوری که همچنان پس از یک قرن و اندی سالگرد انتشارش را جشن می‌گیرد.

آنچه بدان اشاره شد مختصری از تاریخ، اهداف و چالشهای «اخبار مصور لندن» است که بی‌شک یکی از قدیمی‌ترین، مهمترین و جالب توجه‌ترین نشریات مورد توجه نه تنها مردم بریتانیا، بلکه مردم جهان بوده است. در میان صفحات این مجله قدیمی و مصور، حوادث، رویدادها، تصاویر و اخبار مربوط به کشور عزیزمان ایران نیز به چشم می‌خورد که شاید تاکنون از دیده محققان و علاقه‌مندان به تاریخ ایران پنهان مانده و مورد بررسی و مطالعه قرار نگرفته باشد.

بنابراین به علت قدمت و منحصر به فرد بودن این مجله، آن قسمت از اخبار و اطلاعات که راجع به ایران و مردم ایران است، می‌تواند بسیار جالب توجه و خواندنی باشد. لذا، برخی از اخبار، مقالات و تصاویر مربوط به ایران از لابه‌لای صفحات این مجله استخراج، و در ادامه به تعدادی از آنها که در شماره‌های مختلف چاپ و منتشر شده اند اشاره می‌شود:

مجسمه هربرت اینگرام، بوستون
این مجسمه توسط الکساندر مونرو
(Alexander Munro) ساخته شد و
در اکتبر سال ۱۸۶۲م. رونمایی شد.

۱- سال ۱۸۵۶م.

۱۸ اکتبر: اردوکنشی علیه ایران

An expedition against Persia

۲۵ اکتبر: نظری اجمالی بر زندگی و عادات و آداب ایرانیان

Glimpses of life and manner in Persia

۸ و ۲۹ نوامبر و ۶ دسامبر: اردوکنشی به خلیج فارس

The expedition to the Persian Gulf

۱۵ و ۲۲ نوامبر، ۶، ۲۰ و ۲۷ دسامبر: جنگ با ایران

The war with Persia

۱۳ دسامبر: تلگراف زیردریایی ایران و روسیه در خلیج فارس

Russia & Persia submarine telegraph for the Persian Gulf

۲- سال ۱۸۵۷م.

۳ ژانویه: قلعه قدیمی پرتغالی ها در جزیره هرمز (در خلیج فارس) (مقاله)

Old Portuguese fort at Ormus in the Persian Gulf

۲۴ ژانویه: ایران و چین (مقاله)

Persian and China

۳- سال ۱۸۵۸م.

۱۲ ژوئن: اخباری راجع به ایران

News: Persia

۴- سال ۱۸۶۳م.

۱۳ ژوئن: طرح‌هایی از هرات

Sketches of Herat

۵- سال ۱۸۶۶م.

۳ فوریه: مقاله‌ای راجع به کلیمیان در ایران

The Jews in Persia

۱۷مارچ: مقاله‌ای راجع به تاریخ ایران (از رابرت گرنت)

A history of Persia by Robert Grant (Article)

۶- سال ۱۸۷۷م.

۷ ژوئن: ورود شاه ایران به آلمان در تاریخ ۲۹ می

The shah of Persia in Germany: his Majesty Arriving on May 29th

۲۳ و ۳۰ آگوست: بازدید شاه ایران از بریتانیای کبیر: ورود شاه ایران به لندن

The visit of the shah of Persia to Great Britain: The shah arrival in London

۳۰ آگوست: بازدید شاه ایران از بازی ملی ایرانیان: پرتاب جریده (جریده‌بازی)

The shah visit: The National Game of Persia: Throwing the Jerrid

۷- سال ۱۸۹۸م.

۵ مارچ: رفت و آمد سربازان از اروپا به خلیج فارس

Traffic in Arms from Europe to the Persian Gulf

۸- سال ۱۹۰۵م.

۱۴ اکتبر (ص ۵۴۳): تصویری از بازی گوی و چوگان، در شاهنامه: (تصویری از آ. فورستیر) بازیگران ایرانی در مقابل بازیگران ترکی در نسخه خطی قدیمی

The early days of sports: polo in ۶۰۰ BC: Persian versus Turkish player in an old pt manuscript

۹- سال ۱۹۳۰م.

۱۶ آگوست: مقاله‌ای به مناسبت نمایشگاه هنرهای ایرانی (نسخه خطی جدید عمرخیام مربوط به قرن ۱۶) نوشته پروفیسور محفوظ‌الحق

For the Persian Art exhibition? The New Omar Ms. of ۱۵۰۵ (by Mahfuz-

ul Haq)

۲۷ سپتامبر: مقاله‌ای راجع به معماری باشکوه و مسائل امنیتی حرم امام رضا(ع) و مسجد گوهرشاد در مشهد) تالیف ایران‌شناس معروف آرتور پوپ
Glories of Persian Architecture That seem Built of Gleaming Jewels
and The most closely Guarded shrine in Persia: The Mosque of Imam
Riza

۱۰- سال ۱۹۴۱م.

۳۰ آگوست: ورود نیروهای روسیه و بریتانیا به ایران

Russian and Britain enter Iran

۱۱- سال ۱۹۴۳م.

۲۸ نوامبر: ملاقات چرچیل، روزولت و استالین در تهران

Churchill, Roosevelt and Stalin meet at Tehran

۱۲- سال ۱۹۵۲م.

۲۵ اکتبر: ۱ تصویر از نخست وزیر ایران: دکتر مصدق

1 picture of the Persian prime minister: Dr Mosadeq

۱۳- سال ۱۹۵۷م.

۲۷ جولای: ۲ تصویر از زلزله در ایران

2 photo after the earthquake in Persia

۱۴- سال ۱۹۵۹م.

۲۸ نوامبر: رئیس جمهور پاکستان همراه با شاه ایران در تهران

The president of Pakistan with the shah of Iran, in Tehran

به علت اهمیت و ارتباط موضوعی، به شرح یکی از مقالات مذکور که درباره «نسخه خطی عمر خیام مربوط به قرن ۱۶»، می باشد، می پردازیم:

در تاریخ ۱۶ آگوست سال ۱۹۳۰م، مقاله‌ای توسط پروفیسور «محفوظ الحق»^{۷۱} در «اخبار مصور لندن» با مضمون «نمایشگاهی از هنر ایرانی و نسخه خطی قرن ۱۶ عمر خیام» چاپ شد که از کشف نسخه

خطی فارسی رباعیات عمر خیام متعلق به قرن ۱۶ میلادی خبر می دهد. این خبر توسط پروفیسور محفوظ الحق در نشریه «اخبار مصور لندن»، در تاریخ آپریل سال ۱۹۳۰م. اعلام شد. او همچنین به جهت برگزاری نمایشگاه بین‌المللی هنرهای ایرانی که قرار بوده در ژانویه و فوریه سال ۱۹۳۱م. در آکادمی سلطنتی لندن برگزار شود با همکاری عده‌ای دیگر مقاله‌ای در این رابطه در شماره ۱۰ می همان سال، در «اخبار مصور لندن» منتشر کرده است.

در این نمایشگاه، قرار بوده علاوه بر نمایش اشیاء موزه‌ای و تاریخی ایران، همچون مجسمه، فرش، طلا و جواهرات، اشیاء نقره، برنز، مینیاتور، کتابهای زرنا و ... این نسخه خطی تازه کشف شده از عمر خیام نیز به نمایش گذاشته شود. در راستای اعلام کشف این اثر ارزشمند به انجمن آسیایی بنگال،^{۷۲} پروفیسور محفوظ الحق اعلام کرد این نسخه خطی با شکوه، دارای ۲۰۶ رباعی از عمر خیام است که در سال ۱۵۰۵ بعد از میلاد مسیح نسخه‌نویسی شده است. تاریخ این نسخه، تنها ۴۵ سال بعد از نسخه خطی «بودلیان»،^{۷۳} اثری که تا کنون به عنوان قدیمی‌ترین نسخه از رباعیات خیام شناخته می‌شود، تخمین زده شده است. این نسخه خطی توسط خطاط و مشهور وقت، «سلطان علی»^{۷۴} از مشهد، رونویسی شده و توسط یکی از همکاران بهزاد نقاش، مشهور به «رافائل شرقی»،^{۷۵} تصویر نگاری شده است. این نسخه خطی به زیبایی زرنکاری و تزئین شده است و بدون شک یکی از عالی‌ترین نمونه هنری در ایران قرن شانزدهم است.

مینیاتورهای زیبا در این نسخه، به عنوان هنر تصویرگری ایرانی، بی‌نظیر است. سادگی در طراحی، استفاده از رنگهای دلنشین، زیبایی کاراکترها و نقاشی‌ها، جذبه‌ای به این اثر داده است که بیننده، از تماشای آن لذت می‌برد. تصویری دلپذیر از چهره‌ها و ترکیبی متوازن از رنگها با اجرای مهارتی ماندگار، این اثر را منحصر به فرد کرده است. داستان کشف این نسخه خطی ارزشمند بدین شرح است:

«... این نسخه خطی توسط دلال کتب خطی، در مزایده شهر

کلکته خریداری می‌شود و برای مدتی طولانی در گوشه‌ای از کتابفروشی او، بدون هیچ‌گونه توجهی، بی‌استفاده باقی می‌ماند. نهایتاً دلال، روزی، این نسخه خطی کهنه و آسیب دیده را به آقای «نجیب اشرف»^{۷۶} دانش پژوه و محقق ایرانی در شهر بیهار^{۷۷} معرفی کرد. این محقق اهمیت این نسخه خطی ارزشمند را درک و آن را از او خریداری کرد. متأسفانه صفحات اول و آخر این نسخه خطی، که احتمالاً تاریخچه اثر در طول ۴ قرن گذشته

را نمایان می‌ساخته، در اثر بی‌توجهی از بین رفته بود اما یادداشتی مختصر در حاشیه خارجی این نسخه ثبت شده که تنها دربرگیرنده اطلاعاتی راجع به نیم قرن گذشته بوده است. قسمتی از این یادداشتها بیانگر این است که نسخه اصلی اثر

ادعا شده است که این تصویر، قدیمی‌ترین نقاشی مینیاتوری موجود است که در این نسخه خطی تصویرگری شده است.

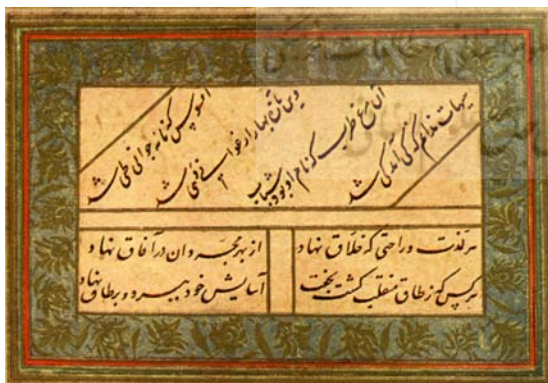
دارای حاشیه وسیعی بوده و به علت آسیب دیدگی از بین رفته اما در ماه می ۱۸۹۱م، نسخه جایگزین آن پدید آمده است. در یکی از صفحات این نسخه خطی با حروف رومی، امضایی از «دوی داس»^{۷۸} وجود داشته [او در «پاسرور»^{۷۹}، در حوزه «سیالکوت»^{۸۰}، در «پنجاب»^{۸۱} زندگی می کرده] اما شواهد و قراین دیگری مبنی بر این وجود دارد که او این نسخه خطی را مقارن با اواخر سدهٔ پیش [احتمالاً اواخر دهه ۱۸۹۰] متصرف شده و در سال ۱۸۹۱م. توسط «شامین احمد»^{۸۲} تعمیر کرده است. به هر صورت، پس از مرگ «دوی داس» این نسخه خطی به دست وارث رسید. آنها نیز ارزش آن را درک نکردند و ۲۰ صفحه ابتدایی این اثر نفیس به علت عدم توجه و نگهداری

آسیب دید و از بین رفت.

به همین علت تا زمانی که این نسخه در مزایده کلکته توسط آن دلال کتب قدیمی به فروش برسد، اثری از آن نبود. آقای «نجیب اشرف» خریدار این نسخه خطی، در نهایت آن را در کتابخانه دهکده اش در «دیسنا»^{۸۳} در حوزه «پتنا» نگهداری کرد و به نمایش گذاشت.

تصویر مینیاتوری موجود در نسخه خطی، اثر هنری یکی از شاگردان بهزاد نقاش، رافائل شرقی.

نمونه ای از صفحات نسخه خطی رباعیات خیام قرن ۱۶

منابع:

- 1-<http://www.Iln.Org.uk>
- 2- <http://Commons.Wikipedia.Org>
- 3- <http://www.Lnpictures.Co.uk>
- 4- <http://www.Victorianweb.Org/periodicals/iln.htm>
- 5- <http://en.Wikipedia.org/wiki/illustrated-LondonNews>
- 6- http://en.wikipedia.org/wiki/Herbert_Ingram
- 7- <http://www.in.org.uk/in-years/earlyhistin.htm>
- 8- <http://www.pan8665.blogfa.com/past-2.aspx>
- 9-The Illustrated London News, The Graphic, The Illustrated times ... from 1842 to c.1899. from: <http://www.antiquemapsandprints.com/iln.htm>
- 10-History of wood engraving: periodicals . from: <http://www.library.unt.edu/rarebooks/exhibits/woodengr/period.htm>
- 11-<http://app.irandoc.ac.ir>
- 12- http://www.flickr.com/photos/rachel_s/3242342844/
- 13- <http://www.geograph.org.uk/photo/77747>
- 14-<http://www.thisislincolnshire.co.uk/boston/greatest/Herbert-Ingram-1811-1860-Founder-Illustrated-London-Newsarticle-675003-details/article.html>
- ۱۵- اپل باوم، استنلی، چاپ چوبی در تصویرگری: مختصر تاریخچه چاپ چوبی به همراه برگزیده طرح های این هنر در سال های ۱۸۴۱-۱۹۰۱ میلادی، ترجمه مجیدرضا رستمی. تهران: فخرآکیا، ۱۳۸۳.

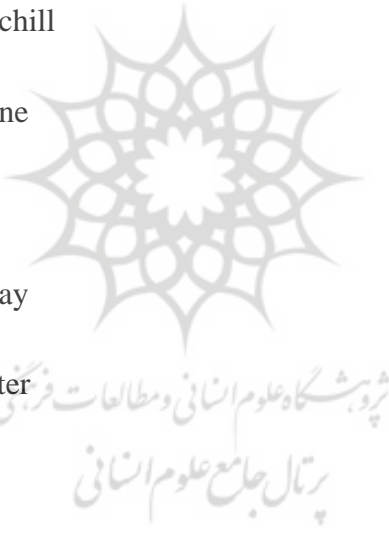
پی‌نوشت‌ها:

- 1-The worlds first illustrated news: the Illustrated London New (ILN)
- 2-Arthur Bryant
- ۳- در دانشنامه آزاد (ویکی پدیا)، فاصله انتشار این مجله، ابتدا هفته‌نامه، ماهنامه، دوماهنامه و سپس فصلنامه ذکر شده است.
- 4- Herbert Ingram (1811-1860)
- 5 - Joseph Clark
- 6- Henry Vizetelly
- 7- Crowquill
- 8- Kenny Meadows
- 9-Nathaniel Cooke(1810-1879)

- 10 - Mark Lemon
- 11 - Punch
- 12 - Father of Pictorial Journalism
- 13- John Bayle
- 14- John Gilbert
- 15- Birket Foster
- 16- George Weir
- 17- E.Landells
- 18- Samuel Read
- 19- George Cruickshank
- 20- Charles Keene
- 21- John Leech
- 22- Phiz(Hablot K.Browne)
- 23- Graphic Magazine
- 24- The London Telegraph
- 25- Thomas Hodgskin
- 26 - Charles Mackay
- 27 - Illustrated times, (1855م.) and etc.
- ۲۸ - او با کمک افرادی همچون «مارک لمون» (Mark Lemon)، و «داگلاس جرولد» (Douglas Jerrold) از نشریه پنچ و همراهی دوستانش در دفتر مجله توانست در این انتخابات پیروز شود.
- 29- William Ingram
- ۳۰- در دانشنامه آزاد (ویکی پدیا) آمده است که: «پس از مرگ «هربرت اینگرام»، تمامی داراییهای او به همسرش رسید اما ادامه، کنترل و مدیریت امور مربوط به مجله «اخبار مصور لندن» را دوستش «ادوارد ویلیام واتکین» Edward William Watkin (۱۸۱۹-۱۹۰۱) به عهده گرفت. (البته تا زمانی که پسران هربرت اینگرام، ویلیام و چارلز به سن بلوغ برسند).
- 31 - Engraving
- 32 - Xylographica
- 33 -Punch
- 34 - Harper
- 35 - Graphic magazine
- 36- John Gilbert

- 37-L' Illustration (1843) in France, Leslie's Illustrated Paper (1855) in America , Penny Illustrated Paper (1861), The Graphic (1869), Pictorial World (1874) in Britain
- 38- Rider Haggard
- 39- Robert Louis Stevenson
- 40- Rudyard Kipling
- 41- Richard Caton Woodville
- 42- Harry Furniss
- 43- Fredrick Villiers , Sepping Wright
- 44- Brayan De Grineau
- 45- Cyril Falls
- 46- The Festival of Britain
- 47- Winston Churchill
- 48- James Bishop
- 49- Times magazine
- 50- Frank Leslie
- 51-F.W.N.Bayley
- 52- John Timbs
- 53- Charles Mackay
- 54- John Lash
- 55- Clement Shorter
- 56- Bruce Ingram
- 57- Hugh Ingram
- 58- Tim Green
- 59- John kisch
- 60- James Bishop
- 61- Mark Palmer
- 62- Joseph Clayton
- 63- William Little
- 64- George C. Leighton
- 65- Ingram Brothers

66- ILN& Sketch

67- Thompson Organization

۶۸ - در دانشنامه آزاد (ویکی پدیا) آمده است: "مجله «اخبار مصور لندن»، احتمالاً از اواخر نیمه دوم قرن ۲۰ منتشر نشده است اما تاکنون انجمن فعال «اخبار مصور لندن» به گونه ای دیگر در جهت انتشار نشریه‌ای داخلی و ایجاد وب سایت و ارائه خدمات اطلاعاتی و مشاوره ای و همچنین کنترل، حفظ و نگهداری از آرشیو شماره های پیشین «اخبار مصور لندن» فعالیت می‌کند.

69- ILN (Illustrated London News) Group

۷۰ - قابل ذکر است تعدادی از این مقالات با بررسی نسخه‌های چاپی موجود و تعدادی با جستجوی الکترونیکی مجله «اخبار مصور لندن» شناسایی و استخراج شده اند.

71- Mahfuz- ul Haq

72- Asiatic Society of Bengal

73- Budleian Manuscript

74- Sultan Ali

75- Raphael of the east

76- Mr Najib Ashraf

77- Bihar

78- Devi Das

79- Pasrur

80- Sialkot

81- Punjab

82- Shamin Ahmad

83- Desna, in the district of Patna

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی